

ВИДИ НАВЧАННЯ ЯК ТАКТИЧНІ СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ІНТЕГРАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Зміни, що відбуваються останнім часом в економіці України, обумовили зростання ролі професійної освіти майбутніх фахівців галузі економіки та фінансів в умовах економічних, політичних та соціальних ризиків. Ринок праці в сучасних обставинах вимагає підйому якості професійної підготовки випускників-економістів на рівень, який відповідає масштабу існуючих проблем. Вирішення зазначеного питання ми вбачаємо у розробці *системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів* (СІПП МЕ), під якою розуміємо динамічну, цілеспрямовану, нерівноважну, відкриту, нелінійну систему, яка може бути як керованою, так і самоорганізуючою; відповідну попитам сучасного ринку праці, здатну мобільно реагувати на зміни в політичній, економічній та соціальній ситуації, на зміни в освіті, передбачати перспективний розвиток спеціальності.

Аналіз сучасних досліджень з проблеми використання видів навчання (А. Дахін, П. Сікорський, А. Хуторський та ін.) і власний досвід дозволили дійти висновку, що досягнення мети системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів, яка полягає в формуванні компетентності економіста як професіонала та людини, неможливе без гнучкого та доцільного сполучення таких видів навчання, як-от: особисто орієнтованого, модульно-блочного і програмованого, проблемного, випереджального, традиційного, дистанційного та навчання в динамічних групах.

Метою даної статті є обґрунтування вибору зазначених видів навчання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів.

Наголосимо, що зазначені види навчання тісно пов'язані із системою принципів СІПП МЕ та педагогічними умовами формування компетентності економіста в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів (рис. 1 та 2).

Розглянемо зазначені види навчання більш докладно в аспекті нашої проблеми.

Особисто орієнтоване навчання як сумісна діяльність студента з викладачем, спрямована на індивідуальну самореалізацію того, хто навчається, та розвиток його особистісних якостей під час опанування дисциплін, що вивчаються (за А. В. Хуторським [5, 21]), якнайкраще відповідає меті системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів, адже передбачає навчання раціональним засобам пізнавальної діяльності які стимулюють розумовий розвиток того, хто навчається, та передбачає створення індивідуальної траєкторії формування компетентності економісту в системі названої підготовки.

Необхідність вирішення проблеми диференціації за індивідуальними відмінностями в освіті, діяльності, організації соціального досвіду безпосередньо пов'язана з тими тенденціями, які в даний час завоювали тверді позиції в нашому соціумі: з одного боку, зростання національної самосвідомості, а з іншої – збільшення значення окремих регіонів і регіональної самосвідомості. За таких умов СІПП МЕ повинна враховувати цінності та норми конкретних національних і регіональних культур (як варіативний компонент), не вступаючи в суперечність із загальнолюдськими (як інваріативний компонент).

У цьому випадку пріоритетними стають завдання щодо залучення того, хто навчається, як в цілому до культури етносу, суспільства, світу, так і до різних її шарів – побутового, фізичного, матеріального, виробничого, духовного, інтелектуального тощо. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства в межах створення СІПП МЕ необхідно враховувати в першу чергу інтереси і потреби студентів-економістів, а потім – стилі соціалізації, традиції виховання, що історично склалися в даному регіоні або соціальній групі, а також цінності, властиві конкретному соціуму.

Таке навчання дозволяє зробити знання, що засвоюються, засоби діяльності, що використовуються під час засвоєння та переробки цих знань, особистісним здобутком того, хто навчається, отже, створити особистісний освітній продукт за індивідуальною траєкторією. Що, у свою чергу, створює умови для формування компетентності економіста в системі інтегративної професійної підготовки.

Завдяки цьому з'являється можливість реалізувати принципи самоорганізації, двоїстості, свободи вибору, відкритості, цілісної картини світу, професійної мобільності, адаптивності, толерантності, соціалізації, узгодження фахового рівня викладачів з впровадженням СІПП МЕ, якості навчання.

Модульно-блочне навчання плюс програмоване дозволяє структурувати навчальний матеріал, відновлювати всі логічні зв'язки, ефективно діагностувати та контролювати набуті знання, практичні вміння, навички та досвід діяльності, а також надає можливість створення системи кількісного оцінювання змісту освітніх програм з огляду на заплановані результати навчання – набуті знання, практичні вміння, навички та досвід діяльності (компетентність економіста), яка має враховувати обсяг навчального матеріалу, його рівень і значущість, а також нормативний термін засвоєння.

Для системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів даний вид навчання цінний тим, що сполучає в собі важливі тенденції сучасного етапу професійної підготовки фахівців, а саме: вимоги Болонського процесу до організації навчання у вищих навчальних закладах; індивідуалізацію навчання на основі створення умов відповідно до власного темпу навчання; автоматизацію деяких розумових і практичних дій, що виконуються тим, хто навчається; формування навичок управління своєю діяльністю у світлі проблеми зростаючої ролі керівництва сучасної організації різних аспектів життя суспільства в цілому.

Модуль регулює в системі інтегративної професійної підготовки змістову компоненту. З урахуванням кількості елементів знань модуля, рівня їх складності та складності визначаються прийоми і методи навчання, час вивчення модуля [4], а принципи програмованого навчання виступають підґрунтям технологічного контролю знань та їх ефективної діагностики.

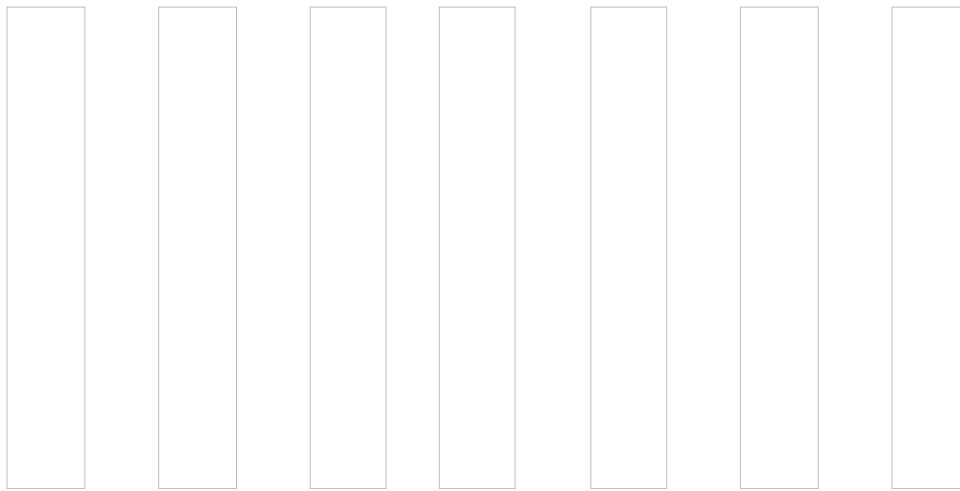
За умови використання модульно-блочного і програмованого навчання здійснюється: організація навчального матеріалу (розподіл навчального матеріалу на блоки, відбір у блоках найбільш значущого матеріалу з урахуванням спрямованості навчання, відбір задач та завдань, спрямованих на формування практичних вмінь, навичок та набуття досвіду діяльності); відбір послідовності форм навчання (лекція, бесіда, самостійна робота, контрольна робота); вибір методів навчання, спрямованих на первинне оволодіння знаннями, удосконалення практичних вмінь, навичок; вибір засобів навчання (посібники, наочні матеріали тощо); об'єднання блоків у модулі.

Рис. 1. Зв'язок системи принципів з видами навчання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів

Модульне навчання дозволяє інтегрувати навчальні дисципліни, які містять спільні розділи та теми, у межах одного модуля. У такому випадку витримується не тільки предметний, але й процесуальний зміст кожного модуля як органічної складової професійної підготовки. Зміст макромодуля – це не тільки інтеграція дисциплін різних циклів, це різноманітні етапи, макро-, мезо- та мікрокомпоненти процесу навчання (бінарні заняття, контрольні процедури, індивідуальні співбесіди, консультації) [3, 85].

Викладач і студент стають співавторами в навчальному процесі і працюють на кінцевий результат – формування компетентності економіста, що підвищує взаємну вимогливість між студентами і викладачем, відповідальність за якість знань. Такий вид навчання дозволяє реалізувати принципи узгодженості, адаптивності, узгодження фахового рівня викладачів з впровадженням СПП МЕ, якості навчання, контролю за процесом формування компетентності економіста.

Рис. 2. Схема зв'язків педагогічних умов формування компетентності економіста з видами навчання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів

Кожній людині (спеціалісти галузі економіки та фінансів не є винятком) для успішної професійної діяльності необхідна професійна підготовка, орієнтована на зв'язок з довколишнім світом та сучасним виробництвом, що досягається шляхом впровадження до СІПІ МЕ.

Проблемне навчання – тип навчання, у процесі якого учні засвоюють знання і вчаться застосовувати їх не тільки в знайомих ситуаціях, не тільки в більш менш видозмінених умовах, але й використовують знання для самостійного

пізнання нового, для творчої праці в будь-якій сфері діяльності, отже як найкраще відповідає саме завданням СПП МЕ, адже проблемна ситуація дозволяє запустити процес мислення, зумовлює розумову активність того, хто навчається, створює позитивну мотивацію завдяки суперечності між попередніми та подальшими знаннями, що сприяє інтеграції знань. Психологи вважають, що в проблемному навчанні як найважливіший спонукальний стимул розумової діяльності людини повинна виступати пізнавальна проблема, яка визначається як суперечність між знанням і незнанням і вирішується тільки шляхом пошуків відповідей на питання, що виникають.

На думку А. М. Дахіна [1] проблемне навчання є представником освіти у відкритому інформаційному суспільстві. Систематично створюючи проблемні ситуації, організовуючи діяльність учнів з розв'язання навчальних проблем, викладач забезпечує оптимальне поєднання самостійної, пошукової і репродуктивної навчальної роботи. Проблемне навчання спрямоване, головним чином, на формування пізнавальної самостійності тих, хто навчається, розвиток їх логічного, раціонального, критичного і творчого мислення. При цьому важливою є складова, пов'язана з навчальною діяльністю, оскільки саме вона забезпечує засвоєння самого шляху пізнання, способів творчої діяльності, засобів самонавчання.

Цінним є те, що пріоритет надається самостійному відкриттю наукових висновків (тобто, формуванню особистісних освітніх продуктів), звичайно, під керівництвом педагога; освоєння способів такого роду відкриттів, а також можливості додавання наявних знань до практики. Хоча проблемне навчання – це істотний крок до відкритої освіти, але все ж таки провідна роль педагога зберігається; й уповні відмовитися від патерналізму поки рано. Отже, претендувати на роль носія абсолютного знання викладачеві в ряді випадків вже не доводиться. Але вміння самостійної роботи студенти опановують завдяки елементам проблемного навчання і творчого спілкування з викладачами.

Проблемне навчання орієнтується в підготовці фахівців не тільки на конкретну професійну діяльність, тобто оволодіння *професійною компетентністю*, а й за відповідної постановки проблем дозволяє формувати *професійну спрямованість, професійну відповідальність та професійну мобільність*. А за умови включення до постановки проблеми соціального аспекту надає можливість формувати *соціальну компетентність*.

Таким чином, використання проблемного навчання у СПП МЕ забезпечує підвищення рівня пізнавальної самостійності тих, хто навчається, глибину та міцність засвоєння знань, рівень складності завдань, що розв'язуються, спрямованість розвитку особистості, що, у свою чергу, призводить до відповідного рівня компетентності економіста, отже, його конкурентоспроможності на первинному ринку праці, а також дозволяє реалізувати принципи трансценденції, самоорганізації, двоїстості, відкритості, цілісності картини світу, інтегративності, інтеграції, професійної мобільності, соціалізації, креативності професійної поведінки, узгодження фахового рівня викладачів з впровадженням СПП МЕ.

Випереджальне навчання ґрунтується на взаємодії певним чином побудованого змісту і процесу передачі знань, спрямованих на розвиток у людини природної схильності до їх отримання, і його результату у вигляді вміння активно прирощувати знання, формування інноваційного, перетворюючого, гуманістично орієнтованого інтелекту, що реалізовується в діяльності людини, яка носить відповідний характер.

У контексті випереджальної освіти стає актуальною проблема оптимізації формування об'єму і змісту знань. Питання стоїть саме про відбір з усього різноманіття знань, що накопичені і безперервно поповнюються людством, того їх обсягу, який дійсно необхідний людині, враховуючи вибрану нею професію. Подібний обсяг знань визначають як "достатній мінімум", який має бути переданим у відповідним чином побудованому процесі.

Природні здібності людини до саморозвитку, до надбання все нових знань та їх творчого інноваційного використання перетворюються на дійсність лише в процесі "навчання" людини використовувати ці здібності. Отже, система інтегративної професійної підготовки має надати студентам пугівники в області пізнання і правила користування ними, тому доцільно розглядати підходи до відбору і формування оптимального обсягу знань, необхідних для засвоєння ними, хто навчається, з позиції "достатнього мінімуму".

Принциповим тут є те, що ядро знань є інваріантною їх частиною – знань "на все життя". В основі ядра лежать фундаментальні знання і найбільш стійка частина прикладних знань, що базуються на фундаментальних науках і знаннях.

"Оболонка" ядра знань – це ті знання, які є похідними від фундаментальних, але при цьому вони схильні до достатньо швидкого розвитку в сенсі застарівання і одночасно поповнення новими положеннями.

У ядрі знань переважного значення набувають якісні зміни, формування оболонки відбувається в основному в режимі кількісних змін. Саме для формування "оболонки" ядра знань доцільно залучати випереджальне навчання, адже, на думку А. В. Хуторського, саме цей вид навчання дозволяє забезпечити пріоритет внутрішнього розвитку того, хто навчається, перед засвоєнням зовнішньої заданості. Студент, який має можливість проявити себе в питанні, що вивчається, ширше розкриває свої потенційні можливості, засвоює технології творчої діяльності, створює освітній продукт, більш оригінальний, ніж загальнонавчаний розв'язок цього питання [5].

У СПП МЕ використання випереджального навчання пропонується для огляду розділів, виконання продуктивних і творчих завдань, складання таблиць, науково-дослідної діяльності тих, хто навчається та навчає. Тоді особистісний зміст освіти, що створюється тим, хто навчається, випереджає вивчення освітніх стандартів та загальнонавчаних досягнень у галузі, що вивчається.

Звернемо увагу на ще один аспект, який обумовлює необхідність використання випереджального навчання – розвиток особистості. Перспективи розвитку економіки та соціальної сфери вимагають від спеціалістів галузі економіки та фінансів нових професійних та особистісних якостей, які ми зібрали у поняття "компетентність економіста". А саме випереджальне навчання орієнтується в підготовці фахівців не стільки на конкретну професійну діяльність, скільки на формування ключових компетенцій. Таким чином, використання випереджального навчання в СПП МЕ забезпечує відповідність випускника запитам сучасного та перспективного ринку праці і дозволяє реалізувати принципи самоорганізації, двоїстості, свободи вибору, інтегративності, інтеграції, професійної мобільності, варіативності, креативності професійної поведінки.

Традиційне навчання попри всі недоліки, на яких акцентують увагу дослідники, залишається й по сьогодні важливим видом навчання, але потребує деякої корекції та вдосконалення, бо змінюються умови життя та психологія тих, хто навчається. Зауважимо, що традиційне навчання є підґрунтям навчання інноваційного, адже інновації зростають з традицій та значною мірою "вбирають" їх.

У СПП МЕ традиційне навчання доцільно використовувати, коли до студентів необхідно донести певні порції фундаментальних та метазнань, певний досвід, накопичений людством. Зручно проводити початковий виклад важкого для сприйняття матеріалу, адже за умов традиційного навчання матеріал можна подавати малими дозами під контролем викладача, що дозволить сформувати базисні знання з дисциплін циклів гуманітарної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, які будуть добудовуватись при вивченні дисциплін циклу професійної підготовки; а також здійснювати адміністративний контроль та контроль якості знань. Тобто, викладач орієнтує, спрямовує студента вступними та оглядовими лекціями (як у традиційному навчанні), а далі "пропускає вперед" того, хто навчається, час від часу консулює його на шляху самостійного руху від незнання до знання (враховуючи тим самим вимоги сьогодення).

Традиційне навчання дозволяє дисциплінувати студентів, привчити до систематичної праці, необхідності відвідання занять за рахунок використання лекцій, семінарських та практичних занять, лабораторних занять як організаційних форм навчання, дозволяє реалізувати принципи узгодженості, метазнань та фундаменталізації, адаптивності, якості навчання.

Дистанційне навчання як універсальна гуманістична форма навчання, що базується на використанні можливостей широкого спектру традиційних, нових інформаційних, телекомунікаційних технологій і технічних засобів, які створюють для користувача умови вільного вибору дисциплін, діалогового обміну з викладачем без урахування відстані та часу (за І. М. Богдановою [3: 179], надає для СПП МЕ перспективу взаємодії з віддаленою інформацією, різноманітними освітніми об'єктами; спілкування з фахівцями-економістами, викладачами провідних вітчизняних та зарубіжних закладів вищої економічної освіти за допомогою мережі Інтернет, її інформаційних та телекомунікаційних можливостей, що розширює можливість доступу до масивів інформації, збільшує кількість та якість комунікацій.

Елементи дистанційної освіти корисно використовувати задля опанування різко збільшеного обсягу доступних освітніх ресурсів; одержання можливості спілкування з педагогами-професіоналами, фахівцями високого рівня, односторонніми поза залежністю від місцезнаходження суб'єктів; збільшення евристичної складової процесу навчання за рахунок інтерактивності занять і засобів мультимедіа; створення мобільного навчально-виховного середовища; дозволяє побудувати для кожного індивідуальну траєкторію формування компетентності економіста, тобто задовольнити особисті потреби в освітніх послугах; використання спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища, що накладається на існуюче навчально-виховне, роблячи його більш креативно насиченим; формування єдиного інформаційно-освітнього середовища, що дозволить надати всім бажаним рівням освітніх можливостей та підвищити рівень освіти за рахунок більш активного використання наукового освітнього потенціалу провідних університетів, академій, інститутів, галузевих центрів підготовки та перепідготовки кадрів, центрів підвищення кваліфікації тощо.

Дистанційне навчання орієнтоване на самостійну роботу студентів з інформаційними полями з різних банків знань, проектні роботи, тренінги та інші види діяльності з інформаційно-комп'ютерними технологіями, впровадження в навчальний процес таких моделей навчання, які передбачають проведення конференцій. Засобами дистанційного навчання виступають сучасні інформаційні телекомунікаційні технології, а саме: Інтернет, електронна пошта, телеконференції, чат тощо [2].

У СПП МЕ доцільно виокремити ті види робіт, що не вимагають особистої присутності, здійснюються методами дистанційного навчання, що стають важливою і органічною частиною системи.

Упровадження дистанційного навчання до СПП МЕ відповідає вимогам сучасного суспільства і дозволяє на основі використання сучасних телекомунікаційних мереж і технічних засобів інформатики, особливо в інтерактивному режимі, вирішувати сучасні суспільні проблеми. Завдяки цьому стає можливим реалізувати принципи трансцендентності, самоорганізації, двоїстості, цілісної картини світу, соціалізації, варіативності, креативності професійної поведінки, гнучкості використання інноваційних та інформаційних технологій.

Навчання у динамічних групах дозволяє: по-перше, запобігти однобічності вивчення дисциплін, коли специфіка навчання конкретному предмету замикає того, хто навчається, лише на завданні накопичування інформації та знань вузької спрямованості; по-друге, кожен учасник відіграє свою особливу роль і певними своїми особистісними і професійними якостями доповнює інших при чому, чим повніше представлені ролі в динамічній групі, тим ефективніша їх робота; по-третє, надає кожному студенту можливість спробувати себе у різних професійних та соціальних ролях ("генератор ідей" або їх виконавець, "лідер" або "аутсайдер", "каталізатор" або "профан" тощо); по-четверте, з одного боку, студенти можуть обрати групу з максимальним психологічним комфортом, а з іншого, мають бути підготовані до заняття по всім питанням, адже склад групи може змінитись. Таким чином, задіяні всі канали сприйняття тих, хто навчається, що дозволяє швидше досягти ефекту; програвання та розбір робочих ситуацій безпосередньо порушує емоції, що дозволяє довше зберегти ефект від навчання.

Використання динамічних груп створює можливості для участі студентів в роботі за темою занять, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування, що є важливим для професійної діяльності, тобто, у процесі спільної навчальної праці в динамічних групах студенти навчаються цінувати один одного, у них виникає потреба в доброзичливих взаєминах з одногрупниками, виховується відповідальність, народжується почуття лідерства, творчості, активності, ініціативи, культури, професійної мобільності, виявляється цінність особистості як громадянина, що необхідне у професійній діяльності.

Таким чином, весь процес навчальної діяльності проходить на позитивному емоційному тлі, що забезпечує підвищення ефективності співробітництва викладача та студентів. При цьому викладач, що проводить заняття, виступає не стільки джерелом інформації, скільки організатором цієї роботи, спрямовуючи її у потрібне русло, створюючи сприятливий психологічний клімат у групі, корегуючи помилки.

Використання динамічних груп у навчальному процесі сприяє підвищенню ефективності навчання через такі чинники: підвищення мотивації навчання, оскільки виникає почуття відповідальності кожного студента із учасників динамічної групи; обмін думками призводить до нового розуміння професійних питань; учасники групи взаємно контролюють рівень засвоєння нової інформації; вдосконалюються комунікативні навички студентів; виявляються і розвиваються організаторські здібності та професійні якості учасників динамічної групи.

Навчання в динамічних групах орієнтується у підготовці фахівців на оволодіння *соціальною компетентністю* та *ключовими компетенціями*. Завдяки цьому реалізуються принципи професійної мобільності, толерантності, соціалізації, варіативності, креативності професійної поведінки, гнучкості використання інноваційних та інформаційних технологій.

Безумовно, що всі названі види навчання, окрім зазначених впливів на формування складових компетенції економіста, позначаються на формуванні професіоналізму майбутнього економіста, пов'язані між собою та утворюють складну систему, що забезпечує формування компетентності економіста як професіонала та людини в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів.

Таким чином, нами окреслено види навчання, які сприяють реалізації педагогічних умов формування компетентності економіста, завдяки чому визначено тактичні складові системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дахин А.Н.* Игры детские + мысли взрослые = педагогика серьёзная. — Режим доступа: <http://www.npstoik.ru/vio/inside.php>.
2. *Койчева Т.І.* Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як тьюторів для системи дистанційної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Т.І. Койчева. – Одеса, 2004. – 20 с.
3. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред З. Н. Курлянд. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2005. — 399 с.
4. *Сікорський П.* Наступність модульно-рейтингової і кредитно-модульної технології навчання / П. Сікорський // Вища школа. — 2005. — № 5. — С. 59-70.
5. *Хуторской А.В.* Методика личностно ориентированного обучения. Как обучить всех по-разному? /Пособие для учителей. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. — 383 с.

Подано до редакції 22.12.09

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто сукупність видів навчання системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів та обґрунтовано їх використання в названій системі.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрена совокупность видов обучения системы интегративной профессиональной подготовки будущих экономистов и обосновано их использование в названной системе.

SUMMARY

The article presents a complex of teaching forms within the system of integrative professional training of future economists; substantiates their use in the system mentioned.

Ключові слова: система інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів, види навчання.

Ключевые слова: система интегративной профессиональной подготовки будущих экономистов, виды обучения.

Keywords: system of integrative professional training of future economists, teaching forms.
